Проанализирована практика налогового регулирования банковской деятельности в зарубежных странах и определены возможности адаптации мирового опыта к отечественным реалиям. Особое внимание уделено выяснению форм и методов льготного налогообложения банков. Немаловажная роль отведена налогам на богатство. Рассмотрены сущность и назначение специального банковского налогообложения и намечены его перспективы для Украины.

Ключевые слова: налоговое регулирование банковской деятельности, льготное налогообложение, налоговые изъятия, налоговые кредиты, заниженные ставки налога, налог на богатство, специальные налоги.

Serbyna O.G. **International experience in tax regulation of banking activities and lessons for Ukraine**

Analysis of the practice of tax regulation of banking activities in foreign countries is carried out. Opportunities to adapt international experience to local realities are determined. Particular attention is devoted to the forms and methods of preferential taxation of banks. The role of wealth tax is also defined. The essence and purpose of the special banking tax and its prospects for Ukraine are outlined.

Keywords: tax banking regulation, tax relief, tax exemption, tax credits, low tax rates, wealth tax, special taxes.

УДК 336.22 ***Здобувач Ю.І. Турянський*[1]*, канд. екон. наук – Львівська КА***

ПОДАТКИ ЯК СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ, ЇХ ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ

Висвітлено соціально-економічну природу податків, виділено їх функції та розкрито особливості реалізації кожної з них. Проведено класифікацію податків за різними ознаками, визначено роль і значення кожного виду в сучасних умовах змішаної економіки та окреслено чинники, що впливають на ефективність реалізації податкової політики держави. Зазначено, що потенціал фіскальної політики значною мірою визначається рівнем податкової культури, факторами формування якої є стан правового поля та правова свідомість громадян, рівень фіскального навантаження і оподатковувана база і саме на цих проблемах запропоновано надалі акцентувати увагу.

Ключові слова: податки, податкова система, функції податків, соціально-економічна природа податків, види податків, податкова політика.

Постановка проблеми. Вагома роль у формуванні доходної частини державного бюджету належить податкам. Без податків не може існувати держава, власне, їх виникнення пов'язують із виникненням держави. Однак раніше податки мали форму безсистемних платежів, що справлялися в натуральному вигляді, а в постійне і вагоме джерело державних доходів вони перетворилися із плином віків. Сьогодні податки розглядаються як невід'ємний елемент держави, об'єктивно необхідне і загальновизнане економічне явище. Податкова форма одержавлення ВВП стала не тільки фінансовою основою існування держави, а й мірилом її можливостей у світовому економічному просторі, знаряддям досягнення соціального миру та злагоди, за ними закріпилася провідна роль у системі фінансових відносин та функція згладжування вад ринкового саморегулювання, створення додаткових стимулів підвищення підприємницької, ділової, інвестиційної активності, вирішення проблем мотивації до праці, зниження рівня безробіття, соціального захисту населення. Як наслідок, носії фіскальної суті перетворилися у вагомий важіль регулювання макро- та мікроекономічних пропорцій. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання теоретико-методологічного обґрунтування концепції податкового регулювання національної економіки, а це потребує правильного розуміння соціально-економічної природи податків.

[1] Наук. керівник: проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук.

Питання податків складні та багатогранні, тому над їх вирішенням працювало не одне покоління науковців. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики оподаткування здійснили класики економічної науки – А. Сміт, Ж. Сісмонді, Д. Рікардо. Значний внесок у розроблення теорії оподаткування зробили маржиналісти (Л. Вальрас, Е. Сакс, Дж. Кларк) та їх послідовники (Дж. Мілль, А. Маршалл, А. Пігу), представники історичної школи (А. Вагнер), кейнсіанці (Дж. Кейнс і його послідовники), інституціоналісти (П. Самуельсон, Дж. Б'юкенен, В. Нордхауз). Плідними є праці в зазначеному напрямі сучасних українських учених. Особливо актуальними для вітчизняних дослідників виявилися питання податкових ставків, податкового тиску, податкового планування. За цими напрямами працюють: В.Л. Андрущенко [1, 2], О.Д. Василик [3], В.М. Опарін [4], В.М. Федовсов [6] та ін. Однак податки досі залишаються однією з найдискусійніших категорій економічної думки. Серед дослідників немає узгодженості щодо сутності податків та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, немає чіткого розмежування видів податків, їх змісту та рис. Зазначене формує актуальність теми дослідження, визначає його мету і структуру.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті соціально-економічної природи податків, визначенні їх видів, змісту та рис.

Виклад основного матеріалу. У більшості економічних видань сучасності категорія "податки" трактується як обов'язкові, встановлені державою платежі, що стягуються в установленому законом порядку для формування державних цільових фондів і спрямовуються на фінансування державою її функцій. Соціально-економічна природа податків наділена внутрішньою протилежністю. З одного боку податки є невід'ємним елементом економічної системи, без якої вона не може функціонувати, а з іншого – причиною соціально-економічних потрясінь. Тому серед дослідників немає одностайності щодо змісту категорії, її місця і ролі в соціально-економічному житті суспільства. На наш розсуд, суспільне призначення податків найбільш повно розкривається у виконуваних ними функціях.

Традиційно економічна наука виділяє дві функції податків – фіскальну та розподільчу. Серед сучасних дослідників існують певні розбіжності у визначеності практичних напрямів реалізації зазначених функцій. На наш погляд, це визначається економічним базисом суспільства і зумовлено "багатоукладністю" податкової структури в умовах невизначеності фінансових пріоритетів.

Вважаємо, що визначальним критерієм встановлення функціональних характеристик категорії "податки" має стати формат її визначеності як самостійного економічного явища з чітким окресленням суспільного призначення, сфери застосування, організаційно-правових технологій адміністрування. З огляду на це, доцільно здійснити певне розмежування у системі вихідних компо-

нентів фінансового розподілу, виділивши з нього притаманні власне податкам перерозподільчі ознаки – фіскальну природу та обумовлений нею механізм податкового регулювання розвитку національної економіки, фінансування соціальної сфери, забезпечення виконання низки інших загальнодержавних завдань і повноважень. При цьому, як слушно зауважують корифеї вітчизняної економічної думки, фіскальна функція має ґрунтуватися на засадах постійності, стабільності, рівномірності розподілу податкового тягаря у територіальному розрізі [6, с. 14-15].

Регулятивна функція податків, хоча і вважається похідною від фіскальної, відіграє провідну роль у системі фінансових важелів держави. Водночас суб'єктивна цілеспрямованість податкового втручання у соціально-економічні процеси не завжди приводить до досягнення бажаних наслідків. З огляду на це, використання податків як фінансових інструментів має ґрунтуватися на оптимальному поєднанні критеріїв фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості. Перший полягає у формуванні адекватного бюджетній моделі суспільного розвитку податкового механізму, тобто рівень та обсяг фіскального втручання не повинні приводити до зменшення величини бюджетних надходжень. Другий ґрунтується на створенні сприятливих умов для розвитку підприємництва, підвищення його ефективності як основної передумови нарощування економічного потенціалу країни. Третій зумовлений потребою реалізації соціальних гарантій населенню, насамперед малозабезпеченим його верствам, шляхом диференціації податкового навантаження залежно від реальної платоспроможності платників – фізичних осіб. Водночас, виступаючи засобами фіску та інструментами втручання в розподільчі і перерозподільчі фінансові процеси, податки сигналізують про кількісні та якісні співвідношення між складовими вартісної структури суспільного відтворення. Як наслідок, це створює передумови для використання податків як інструментів контролю.

Визначеність категоріального апарату податку, його теоретична концептуалізація та наукова обґрунтованість є важливою запорукою побудови раціональної податкової системи. У цьому контексті доцільно здійснити комплексне дослідження внутрішніх характеристик і функціонального призначення різних форм і методів оподаткування. У найбільш узагальненому вигляді всі податки можна згрупувати за типовими ознаками, здійснивши їх наукову класифікацію. Остання, на думку вітчизняних науковців, дасть змогу ґрунтовніше висвітлити сутність і функції податків, відобразити їх роль у податковій політиці держави, напрям і характер впливу на соціально-економічні процеси в суспільстві [6, с. 25]

В економічній теорії найбільше уваги приділяють класифікації податків за формою (рис.). За цією ознакою, всі податки поділяються на дві групи: прямі; непрямі (опосередковані). Прямі податки отримуються з кожного окремо взятого платника безпосередньо під час формування джерела доходу або його виплати. Цей вид податків вважається відносно справедливим, оскільки механізми їх нарахування та сплати є прозорими, а об'єкт оподаткування і джерела сплати у більшості випадків збігаються. Прямі податки мають незначний вплив на ціни і більш значний на доходи платників, визначаючи цим самим обсяги інвестиційного і споживацького попиту. Пряма залежність між сумою прямих податків і обсягом доходу сприяє збільшенню можливостей для держави в регулюванні економічних процесів і вирішенні проблем соціальної справедливості за рахунок прогресивних ставок оподаткування. Водночас із фіскальної точки зору вони поступаються непрямим у стабільності надходжень, у рівномірності розподілу надходжень по окремих регіонах, в існуванні більш сприятливих умов щодо ухилення від їх сплати.

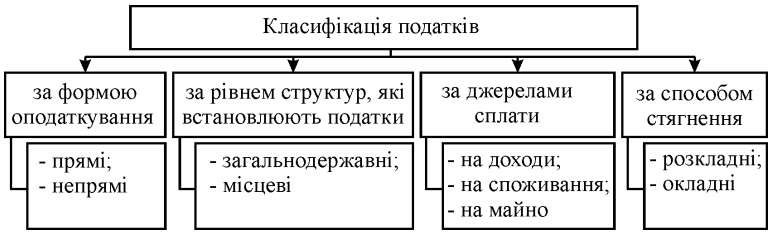

Рис. Класифікація податків

Історично непрямі податки виникли значно пізніше, ніж прямі, але їх роль від цього не зменшується. Частку прямого і непрямого оподаткування уряди держав визначають з огляду на національні особливості побудови податкових систем. Середнє значення по 30 країнах світу, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку, демонструє співвідношення 57 і 43 % відповідно [7, с. 307]. До непрямих податків належать універсальні та специфічні акцизи, які включаються у ціни товарів (робіт, послуг) і перекладаються на наступних покупців на кожному етапі товаропросування. Акцизи є також ціноутворюючими чинниками, вагомо впливаючи на рівень інфляції в країні, та регулюють пропорції співвідношення між обсягами споживання і обсягами нагромадження.

Як прямі, так і непрямі податки мають свої переваги і недоліки. Ефективність податкової політики і переважання у структурі податкових надходжень тих чи інших платежів визначається рівнем податкової культури. Податкова культура є тим чинником, що визначає масштаби ухилення від сплати та разом з іншими факторами створює сприятливі умови для підвищення ролі прямих чи непрямих податків. Якщо в західних країнах декларування стало невід'ємною складовою громадянського менталітету, а суспільна мораль орієнтована на публічний осуд тих, хто приховує доходи, то в країнах, що розвиваються, культура стосунків ділового світу і громадян із державою ще не набула належного рівня, тому в цих країнах характерне переважання непрямих податків із високою часткою мита й акцизів. Така орієнтація на систему непрямого оподаткування породжує соціальну несправедливість. Певною мірою нейтралізувати цю проблему, на наш розсуд, можна шляхом вилучення з кола оподатковуваних товарів предметів першої необхідності. Але виникає така суперечність: швидкість надходження податків, стабільність і рівномірність забезпечуються саме оподаткуванням товарів широкого вжитку [7, с. 308]. Тому державі необхідно якнайповніше врахувати інтереси всіх членів суспільства та прийти до компромісного розподілу податкового тягаря.

Податки класифікують не лише за формою, але й за іншими ознаками. У розрізі об'єктів оподаткування з притаманними їм джерелами сплати важливим є поділ податків на доходно-прибуткові, на споживання, на майно та на капітал. Першим властива чітко облікована за чинним фінансовим рахівництвом база оподаткування – доходи (прибуток) фізичних і юридичних осіб. Податки на споживання справляються у формі непрямих податків і сплачуються за рахунок доходів у процесі їх використання, тобто тієї частини доходів, що спрямована на споживання. Утримання майнових податків здійснюється, виходячи з вартості рухомого і нерухомого майна, що перебуває у власності чи користуванні окремих громадян або ж обліковується на балансі фірм і підприємств. Комплексне використання зазначених видів податків дає змогу державі охопити практично всі можливі сфери фіскального втручання в економічну діяльність суб'єктів господарювання. Водночас універсальність податкових форм і методів одержавлення частини вартості ВВП і національного доходу з одночасним регулюванням пропорцій розвитку національної економіки не гарантує ефективної системи оподаткування, а лише створює певні необхідні передумови для їх функціонування та розвитку.

Податки як бюджетоформуючі чинники повинні забезпечувати рівномірний розподіл бюджетних ресурсів між територіями країни відповідно до обсягів наданих повноважень останнім, а також збалансовувати національні інтереси за вертикаллю центральний уряд – місцеве і регіональне самоврядування. У цьому контексті всі податкові платежі групуються на загальнодержавні й місцеві. Загальнодержавні затверджуються виключно на основі парламентських слухань у формі Закону, є невід'ємним атрибутом держави, їх дія поширюється на всю територію країни, нараховані до сплати суми податкових зобов'язань зараховуються до державного бюджет і надалі перерозподіляються на фінансування виконання загальнодержавних функцій. Місцеві податки і збори затверджуються відповідними рішеннями представницьких органів влади територіальних громад у частині, що не суперечить державному законодавству про місцеве оподаткування. Ці податки зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування і використовуються на фінансування власних видаткових повноважень органів управління територіальних колективів, відповідно до положень Бюджетного кодексу та Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [5].

У фіскальній теорії широко висвітлюється також класифікаційний поділ податків за способом сплати на розкладні та окладні. Перші спочатку встановлюються у загальній сумі відповідно до потреб держави в доходах, потім цю суму розкладають на окремі частини за територіальними одиницями, а на низовому рівні – між платниками. У деяких країнах розкладні податки встановлюються централізовано для адміністративно-територіальної одиниці, а потім розподіляються по конкретних платниках. Окладні податки передбачають встановлення спочатку ставок, а відтак, і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників. Звісно, держава прогнозує загальні надходження того чи іншого податку і залежно від потреби в доходах встановлює відповідну ставку, але стягнення спочатку йде від платника, від розміру об'єкта оподаткування.

Висновки. Податки пройшли тривалу еволюцію розвитку від безсистемних платежів у натуральній формі до постійного і вагомого джерела державних доходів. Найбільшого розвитку податки досягають в сучасних умовах змішаної економіки, оскільки тут вони не лише відіграють провідну роль у системі фінансових відносин, а й згладжують вади ринкового саморегулювання. Податки є безальтернативним джерелом формування доходів бюджету держави та багатофункціональним інструментом перерозподілу ВВП з метою соціального забезпечення громадян і досягнення стійкого економічного зростання.

Кожен податок є не лише носієм фіскальних відносин, а й виконує певну регулятивну і контрольну функції. Важливою характеристикою податкової системи є структура податкових платежів. В узагальненому вигляді всі податки можна згрупувати за типовими ознаками, здійснивши їх наукову класифікацію за формами (прямі і непрямі), за рівнем державних структур, що встановлюють податки (загальнодержавні і місцеві), за джерелами сплати (від доходів, споживання, майна) і за способом стягнення (розкладні й окладні). Висвітлена класифікація податків має вагоме практичне значення. Зокрема, вона покладена в основу традиційної класифікації податків, яка має прикладний зміст. Від співвідношення тих чи інших податків залежить не лише рівень економічного розвитку країни і кожного суб'єкта господарювання зокрема, а й можливість виконання державою покладених на неї завдань. Потенціал фіскальної політики значною мірою визначається рівнем податкової культури, факторами формування якої є стан правового поля та правова свідомість громадян, рівень фіскального навантаження і оподатковувана база. Такі реалії потребують зосередження подальших досліджень саме у цих напрямах.

Література

1. Андрущенко В.Л. Аналітично-адміністративні технології оптимізації бюджетів на субнаціональному рівні (із досвіду західних держав) / В.Л. Андрущенко // Регіональна економіка – 2000. – № 2. – С. 151-157.

2. Андрущенко В.Л. Фіскально-соціологічний напрям західної фінансової науки / В.Л. Андрущенко // Вісник Національного університету ДПС України. – Сер.: Економіка, право. – 2010. – № 3(50). – С. 67-75.

3. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник / О.Д. Василик. – К. : Вид-во НІОС. – 2000. – 416 с.

4. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) / В.М. Опарін. – К. : Вид-во КНЕУ, 2004. – 240 с.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

6. Федосов В.М. Податкова система України : підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко. – К. : Вид-во "Либідь", 1994. – 464 с.

7. Чуй І. Прямі і непрямі податки у податкових системах розвинутих країн / І. Чуй // Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. – Сер.: Економічна. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2010. – Вип. 44. – С. 305-314.

Турянский Ю.И. **Налоги как общественно-экономическая категория, их функции и виды**

Отражена социально-экономическая природа налогов, выделены их функции и раскрыты особенности реализации каждой из них. Проведена классификация налогов по разным признакам, определена роль и значение каждого вида в современных условиях смешанной экономики и очерчены факторы, которые влияют на эффективность реализации налоговой политики государства. Отмечено, что потенциал фискальной по-

литики в значительной мере определяется уровнем налоговой культуры, факторами формирования которой является состояние правового поля и правовое сознание граждан, уровень фискальной нагрузки и облагаемая налогом база, и именно на этих проблемах предлагается в дальнейшем акцентировать внимание.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, функции налогов, социально-экономическая природа налогов, виды налогов, налоговая политика.

Turiansky Yu.I. **Taxes as public economic category, their functions and kinds**

Socio-economic nature of taxes is reflected, their functions are selected and the features of realization of each of them are exposed. Classification of taxes according to different signs is conducted. The role and value of every kind in the modern terms of the mixed economy are determined. The factors influencing the efficiency of state tax policy realization are outlined. It is marked that potential of fiscal policy is to a great extent determined by the level of tax culture, and such factors as the state of the legal field and legal consciousness of citizens, level of the fiscal loading and taxable tax base are all principal ones. These problems are suggested to devote attention in future.

Keywords: taxes, tax system, functions of taxes, socio-economic nature of taxes, types of taxes, tax policy.

УДК 336.71

Проф. Н.С. Прокопенко, д-р екон. наук; доц. М.І. Виклюк, канд. екон. наук – ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ

СКЛАДОВІ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено сутність банківської безпеки, яка полягає у тому, що безпека банку передусім виступає якісною його характеристикою і характеризує його стан як такий, за якого відсутні небезпеки. Водночас, безпека, як саме поняття, існує лише у зв'язку з певним його проявом, сферою інтересів, діяльністю тощо. Також зазначено, що фінансова безпека банку є складовою його економічної безпеки. Під фінансовою безпекою банківських установ запропоновано розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів банку від різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, який гарантує найбільш ефективне використання фінансових ресурсів для забезпечення стійкого функціонування та розвитку банку. Поряд із цим означено мету безпеки банківської діяльності, розглянуто погляди вчених на визначення: "економічна безпека банку" та "фінансова безпека банку", окреслено складові економічної безпеки банку, опрацьовано фактори, які обумовлюють особливу роль економічної безпеки в системі заходів безпеки діяльності банку, відображено, що виступає критерієм оцінки системи економічної безпеки банку.

Ключові слова: безпека банку, економічна безпека банку, фінансова безпека банку, чинники, що впливають на безпеку банків, банківська діяльність.

На показники діяльності банківських установ досить швидко впливають зміни політичної, економічної та соціальної ситуації в державі. Це призводить до створення ризиків і загроз функціонування банків, що позначається на зниженні конкурентоспроможності, ліквідності, фінансових втратах банків. З метою якома більшого знівелювання впливу негативних чинників доцільно розглянути складові банківської безпеки, її характеристики.

Метою роботи є висвітлення результатів дослідження вітчизняної банківської безпеки, мінімізація ризиків і загроз діяльності банків для окреслення резервів збільшення ефективності банківської діяльності.

Проблемою забезпечення економічної та фінансової безпеки банків опікувались та опікуються значна частина вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, серед них: О. Барановський, З. Васильченко, П. Гайдуцький, В. Геєць, М. Зубок, Є. Позднишев, В. Гамза, В. Сенчагов, І. Ткачук, В. Ярочкін та багато інших.

Досить різні підходи вчених до визначення сутності банківської безпеки, але кожен із цих підходів заслуговує на увагу, незважаючи на певну суперечність. Також досить часто ототожнюються поняття економічної і фінансової безпеки. Проте часто фінансову безпеку розглядають як складову економічної безпеки, прикладом можуть слугувати праці М.М. Єрмошенка, Д.А. Артеменка, П.І. Мунтіяна, Є.О. Олейнікова та ін.

Узагальнення поглядів вчених на визначення сутності безпеки банківської діяльності наведено в таблиці.

Табл. Узагальнення поглядів на визначення сутності складових безпеки банківської діяльності

Автор	Суть
Економічна безпека банківської діяльності	
О.А. Кириченко	сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційних банків дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони нездатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банківської системи, збереженню й відтворенню її майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банками статутних цілей [1, с. 89]
К.Р. Тагірбеков	це його здатність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу [2, с. 23]
В.І. Соловьов	стан, за якого забезпечується стабільність його функціонування, фінансова рівновага і регулярне одержання прибутку, можливість виконання поставлених цілей і завдань, здатність до дальшого розвитку й удосконалення [3, с. 175]
С.В. Васильчак	стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності банку, гарантований захист його ресурсів, здатність адекватно і без істотних втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації [4, с. 289]
О.А. Бочаров	стан економіки кредитної організації (банку), необхідний і достатній для реалізації цільової функції, самостійного, стійкого і прогресивного розвитку, збереження стабільності за внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів [5, с. 15]
С.М. Яременко	стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності банку, гарантований захист його ресурсів, здатність адекватно і без істотних втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації [6, с. 140]
Л.М. Стрельбицька	здатність протистояти деструктивним змінам на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу [7, с. 130]
Фінансова безпека банківської діяльності	
П.А. Герасимов	фінансова безпека банку визначається: стабільністю і стійкістю фінансового стану банку, ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності, рівнем контролю за зовнішніми та внутрішніми ризиками, рівнем достатності капіталу та ступенем захищеності інтересів акціонерів [8, с. 23]
Д.А. Артеменка	комплекс заходів із досягнення максимально можливої платоспроможності та стійкості комерційного банку, ліквідності його балансу, ефективної структури капіталу й найприбутковіших напрямів його вкладень, що одержується шляхом чіткого стратегічного та тактичного планування, аналізу та запобігання загрозам фінансового характеру [9]
О.І. Хитрін	визначає фінансову безпеку банку як динамічний стан, при якому банк: юридично і технічно здатний виконувати та реально виконує властиві йому функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації цього потенціалу [10]